

DOKUZUNCU BÖLÜM

CUMHURİYETİN 100'ÜNCÜ YILINDA İĞDIR İLİNİN TURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Binali KILIÇ
Balıkesir Üniversitesi
kilicbinali@gmail.com

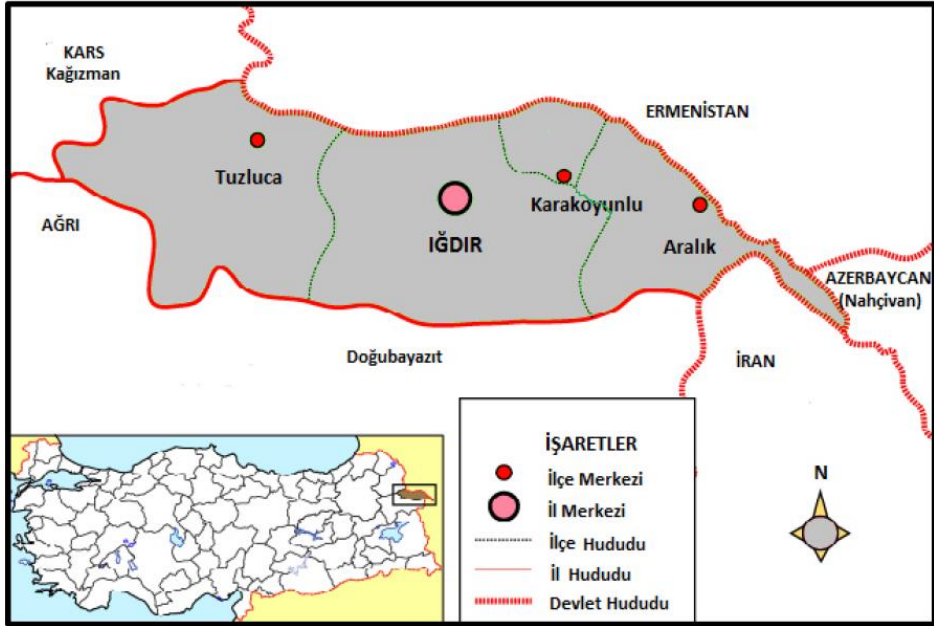
GİRİŞ

Iğdır İli; ülkemizin doğusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin en doğu ucunda Erzurum-Kars Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Matematik konum olarak yaklaşık 39'-41' kuzey enlemleri ile 43'-45' doğu boylamları arasında yer alan ilin yüzölçümü 3.664 km²'dir. Iğdır İli bu yüzölçümü ile ülkemiz topraklarının yaklaşık % 0,47'lik bölümünü kaplamakta olup, yüzölçümü büyüklüğü itibariyle Türkiye'deki iller arasında 76. sırada yer almaktadır. Diğer taraftan yüzölçümü itibariyle dahil olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki 15 il içinde en son sırada yer alan Iğdır, bölgenin de en küçük yüzölçümlü ilidir Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan-İran sınırının kavşağında yer alan il, idari alanının kuzeyinde Ermenistan, doğusunda Azerbaycan'ının Nahcivan Özerk Yönetimi ve İran, güneyinde Ağrı ili, batısından Kars ili topraklarıyla komşudur (Şimşek ve Alim, 2009:1; Kaya, 2015:704; Aydın ve Çelik, 2019:1; Şimşek, 2018:183). Iğdır sahip olduğu bu özelliği ile üç ülke ile sınırı olan Türkiye'nin tek ilidir. Saha kendine has coğrafi yapısı nedeniyle "yöre" özelliği gösterir ve "Iğdır Yöresi" olarak adlandırılır (Arıncı, 2011:132).

Iğdır ili jeomorfolojik açıdan ova, dağ ve kısmen de plato sahalarından oluşur. Ovalık alanları Iğdır, Tuzluca ovaları ile akarsu boylarındaki düzlüklerden oluşur. Dağlık alanlar ise ilin güneyinde yer alır. Iğdır'ı güneyinde yer alan dağlar batıdan doğuya Durak Dağı (2811 m.), Zor Dağı (3196 m.), Pamuk Dağı (2639 m.), Büyük Ağrı Dağı (5137 m.) ve Küçük Ağrı Dağı (3896 m.) olarak sıralanır. Bu dağların birçoğu geçmişte faaliyet göstermiş volkanlardır (Güner, 1993; Şimşek, 2020; Kaya, 2015).

Iğdır, tarihi İpekyolu üzerinde yer alır. Bu özelliği ile eski çağlardan bu yana çeşitli toplumların uğrak yeri ve etkileşim alanı olmuştur (Deniz ve diğ., 2015:228; Çelik vd., 2021: 42). Bu durum ilin kültürel yapısına yansımış sahanın kültürel açıdan zenginleşmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada Iğdır ilinin gastronomi, kültür ve turizm değerleri ele alınıp kırsal kalkınma ve şehrin ekonomisine katkısı Porter'in üç jenerik stratejisi kapsamında tartışılacaktır. Çünkü bir şehrin turizm, gastronomi ve kültürel ürünlerin ekonomik bir değer kazanması kırsal kalkınma için önemli bir kazanımdır. Nitekim vizyon ve misyon ilkeleri doğrultusunda şehri yöneten yerel yöneticiler şehirlerin temel yeteneklerini ön plana çıkarmayı sosyal, ekonomik, kültürel ve gastrodiplomasi yönüyle kendilerine görev edinmişlerdir. Yılmaztürk ve Güler (2017: 5)'e göre yerel halkın sosyal ve ekonomik beklentileri doğrultusunda yerel yöneticilerin ortaya koymuş oldukları değerler giderek kalkınmaya ve hizmete dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, kırsal alanlarda yaşayanların hayat standartlarının yükseltilmesi yerel yöneticilerin ortaya koyacakları vizyon ile mümkün olacaktır (Kızıltoprak, 202: 333).

Şekil 1: Iğdır İl'inin Coğrafi Konumu (Kaya, 2015: 705.)

1. IĞDIR'IN TARİHİ

Iğdır ilinde yapılan arkeolojik araştırmalar ilde yerleşin hayatın Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik çağlara kadar gittiğini ortaya koymuştur. Karakoyunlu ilçesine bağlı Gökçeli köyü sınırları içerisinde yer alan höyük yerleşmesi ilde tespit edilmiş en eski yerleşim alanıdır (Güner, 1993; Gürel, 2022: 30). Iğdır Ovası ve çevresinde yaşam, Kalkolitik Çağ'dan beridir kesintiye uğramadan devam etmiştir (Yardımcıel, 2022:7). Bu durum ilin sahip olduğu elverişli iklim şartları, toprak, su ve sulama şartları yanında, Orta Asya'dan

Anadolu'ya göç eden kavimlerin geçiş yolları üzerinde bulunmasından kaynaklanmıştır (Şimşek, 2018:184). Bölgeye yerleşen ilk topluluğun M.Ö. 4000 yıllarında Orta Asya'dan gelen Hurriler olduğu düşünülmektedir (Kırzioğlu, 1953:27). Saha Kalkolitik Çağ'dan sonra İlk Tunç Çağı'nda Kura-Aras Kültürü, Orta Tunç Çağı'nda Aras Boyalıları Kültürü, Erken Demir Çağı'nda Erikua Krallığı, Orta Demir Çağı'nda Urartu Krallığı ve Geç Demir Çağı'nda ise Pers İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalmıştır. Bu nedenle bölgenin arkeolojik kültür zenginliği oldukça fazladır. (Yardimciel, 2022:7). Bu kapsamda bölgede; kale, kalekent, mezarlık, ağıl ve gölet gibi yapılar oldukça fazladır (Ceylan vd., 2015). M.Ö. VII. yüzyılda İskitler'in (Kırzioğlu 1953: 63), M.Ö 4. yüzyıldan itibaren de Arsaklıların hâkimiyetine girmiştir (Ceylan ve Kalmış 2019: 623). İğdır ve çevresi, Sürmeli Çukuru, son Arsaklı hanedanı üyesinin, Sasani Kralı Behram-Gor tarafından tahtan indirilmesine kadar (M.S 426) Arsaklı hâkimiyetinde kalmıştır (Buyruk, 2006: 44). Saha M.S. 515 yılında Sabarlar'ın (Gürel, 2022), 646 yılında ise Müslüman Arapların eline geçti. Saha bir süre Araplar ile Bizanslar arasında el değiştirmiş ve 1064 yılında Büyük Selçuklu Meliki Melikşah tarafından alınmıştır (Honigmann, 1970; Kırzioğlu, 1982). Saha sonraki dönemlerde sırasıyla İlhanlı, Calayırılı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi egemenliğinde kaldı (Kırzioğlu, 1953; Sümer, 1984; Uzunçarşılı, 1984; Sümer, 1980). Yavuz Sultan Selim döneminde geçici olarak Osmanlı egemenliğine geçen saha daha sonra elden çıkmış ve III. Murat devrinde (1583) tekrar Osmanlıya bağlanmıştır (Kırzioğlu, 1953; Kırzioğlu, 1976). Bu tarihten 1747 yılına kadar Osmanlı İran Arasında eldeğiştiren saha 1747 yılında kurulan Erivan Hanlığı içerisinde kalmıştır. 1828 yılında Erivan Hanlığı'nı ele geçiren Ruslar, 1917 yılına kadar sahayı yönetmişlerdir (Kırzioğlu, 1982). 1917 yılından sonra rusların bölgeden çekilmeleri sonucu 1918–1920 yılları arasında oluşan otorite boşluğundan dolayı ermeni çeteleri, bölgedeki Türk nüfus üzerinde baskı ve zulüm uygulamaya başlamış ve bu yörelerden Türk nüfusunun büyük bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. Yakın tarihimizde meydana gelen olaylar bölgedeki yerleşmelerin bugünkü nüfus, kuruluş ve dağılışında uzun bir süre etkisini göstermiştir. Şark Cephesi Komutanı olan Kazım Karabekir Paşa 28 Eylül 1920'de başlattığı harekâtla Sarıkamış, Göle, Kağızman'ı alarak, 07 Ekim 1920'de Tuzluca (Kulp)'yü ve 14 Kasım 1920'de İğdır'ı Ermeni çetelerinden kurtarmıştır. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması neticesinde, Sürmeli Çukuru (Tuzluca, İğdır, Aralık) Türkiye'ye bırakılmıştır (Şimşek, 2018).

2. SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

İğdır iline ait sosyo-ekonomik ve demografik bazı veriler listeler halinde verilmiştir.

2.1. Eğitim ve Kültür

- Okuma yazma bilmeyen sayısı: 10.110
- Sinema salon sayısı:1
- İlkokul/Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı: 14
- Ortaöğretim/Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı: 14
- İlk ve ortaokul/Derslik başına düşen öğrenci sayısı: 19
- Ortaöğretim/Derslik başına düşen öğrenci sayısı: 22

2.2. Enflasyon ve Fiyat

- Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100): Ağrı Alt Bölgesi, 990,00
- Tüketici Fiyat Endeksi (yıllık değişim): Ağrı Alt Bölgesi, 79.67

2.3. İnşaat ve Konut

- Konut satış sayıları (toplam): 1.837
- Konut satış sayıları (ilk satış): 995
- Yapı ruhsatına göre bina sayısı: 190
- Yapı ruhsatına göre daire sayısı: 1.490
- Yapı ruhsatına göre yüzölçümü (metrekare): 321.116
- Yapı kullanım izin belgesine göre bina sayısı: 158
- Yapı kullanım izin belgesine göre daire sayısı: 1.531
- Yapı kullanım izin belgesine göre yüzölçümü (metrekare): 283.575

2.4. İstihdam ve İşsizlik

- İşgücüne katılım oranı: Ağrı Alt Bölgesi %50.7
- İstihdam oranı: Ağrı Alt Bölgesi %43.7
- İşsizlik oranı: Ağrı Alt Bölgesi %13.7

2.5. Nüfus ve Demografi

Toplam nüfus (kişi): 203.594

Net göç hızı: ‰ -12.77

Kaba doğum hızı: Ağrı Alt Bölgesi ‰18,6

Kaba ölüm hızı: Ağrı Alt Bölgesi ‰4.1

Toplam doğurganlık hızı: Ağrı Alt Bölgesi ‰2.37

Kaba evlenme hızı: Ağrı Alt Bölgesi ‰6.67

Kaba boşanma hızı: Ağrı Alt Bölgesi ‰0.87

Doğuşta beklenen yaşam süreleri (yıl): 78.8

Toplam yaş bağımlılık oranı: ‰56.48

Ortalama hanehalkı büyüklüğü: 3.98

Kaynak: (<https://biruni.tuik.gov.tr>).

2.6. Sağlık ve Sosyal Koruma

Yüzbin kişi başına toplam hastane yatak sayısı: 155

Bin kişi başına düşen toplam hekim sayısı: 1

Hastane sayısı: 2

Hastane yatak sayısı: 313

2.7. Ulaştırma ve Haberleşme

Otomobil sayısı (yıllık): 6.479

Motorlu kara taşıtları sayısı (yıllık): 28.648

Otomobil sayısı (aylık): 6.531

Motorlu kara taşıtları sayısı (aylık): 29.121

Bin kişi başına otomobil sayısı: 32

Trafik kaza sayıları: 333

Kaza ölü sayısı: 5

Kaza yaralı sayısı: 516

2.8. Ulusal Hesaplar

Kişi başına GSYH (USD): 5.405

Kişi başına GSYH (TL): 48.543 (2020 Yılı Verileri,
<https://cip.tuik.gov.tr/#>).

2.9. Sağlık Turizmi Tesisleri

Iğdır ilinde sağlık amaçlı turizm tesisi olarak Tuz Mağaraları içinde 12 dönüm alana kurulan Tuz Terapi Merkezi bulunmaktadır.

Turistik amaçlı olmasa da Iğdır ilinde yer alan iki büyük tam teşekküllü hastane turistlere de hizmet vermektedir. Bunlar Iğdır Doktor Nevruz Erez Devlet Hastanesi ve Özel Medlife hastanesidir. Hastanelerden alınan 2015-2019 kayıtlarına göre Özemedlife hastanesine gelen turist sayısı 8060, Iğdır Doktor Nevruz Erez Devlet Hastanesi'ne gelen Turist sayısı ise 29771 kişidir. Gelen turistlerin ülke profiline bakıldığında çoğunluğunun Azerbaycan ve İran vatandaşı olduğu görülür. Bununla beraber özellikle göçmen statüsünde olan

Afganistan uyruklu kişilerin de oldukça fazla olduğu görülür (Şıktaş ve Künü, 2021).

2.10. Iğdır ili dışında yaşayan Iğdırlı sayısı (2008-2020):

Iğdır ili elverişli iklim ve toprak şartları nedeniyle önemli bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bu durum ilin özellikle çevre illerden göç almasına neden olmaktadır. Bununla beraber il dışarıya göç vermektedir. Özellikle geçmiş yıllarda ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan ve günümüzde devam eden bu göç özellikle İstanbul, Ankara ve Bursa gibi büyük şehirlere doğru gerçekleşmiştir. Günümüzde doğum yeri Iğdır olup ildışında ikamet eden Iğdırlı sayısı 351.732 kişidir (<https://biruni.tuik.gov.tr>). Doğum yeri göç ettiği iller olan Iğdırlı sayısı da buna eklenecek olursa sayı çok daha fazla olacaktır. Ancak bu sayılar sadece ülke içinde herhangi bir ile gerçekleşen göçlerdir. Bununla birlikte ilden yurtdışına da 1950'li yıllardan itibaren önemli sayıda göç olmuştur.

2.11. Yabancı Ziyaretçilerin Giriş Yaptıkları Sınır Kapılarının Bağlı Oldukları İllere, Milliyetlerine ve Yıllara Göre Dağılımı (1997-2021*).

Tablo 1'de görüleceği üzere Iğdır ilini en çok ziyaret edenlerin çoğunlukla Azerbaycan vatandaşları olduğu görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğine Iğdır ili tüm rekabet stratejilerini Azerbaycan vatandaşlarının kültürel, ekonomik, politik ve diplomasi değerlendirmeleri üzerine inşa etmelidir.

Tablo 1: Yabancı Ziyaretçilerin Giriş Yaptıkları Sınır Kapılarının Bağlı Oldukları İllere, Milliyetlerine ve Yıllara Göre Dağılımı (1997-2021*)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ülkeler	İller: Iğdır										
Azerbaycan	236809	291213	241452	229912	202557	159472	187060	248578	251527	245187	39916
İran	1984	6599	5307	529	1012	2636	2371	3539	3278	3356	9152
Rusya Fed.	311	1264	2040	1436	1703	1549	1265	1741	1845	2038	175
Toplam	239104	299076	248799	231877	205272	163657	190696	253858	256650	250581	49243

(*): 2021 yılı verileri 10 aylık (Ocak-Ekim) olup, geçicidir.

Kaynak: Türkiye İstatistik kurumu Veri Tabanı

2.12. İllere Göre Tesis ve Yatak Sayısı (Belediye + Bakanlık İşletme Belgeli) (31/12/2020 Tarihi İtibarıyla):

Tesis Sayısı 14, Yatak Sayısı 1.099 (<https://yigm.ktb.gov.tr>). Iğdır ilindeki yabancı geceleme ve yabancı geliş sayısı Tablo 2’de Iğdır iline ait ihracat verileri ise Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2 de görüleceği üzere Iğdır ilindeki yabancı geceleme ve yabancı geliş sayısı Covid-19 pandemi dönemi hariç sürekli bir artış göstermiştir.

Tablo 2: Iğdır İlindeki Yabancı Geceleme ve Yabancı Geliş Sayısı

Iğdır	Toplam geceleme sayısı	Toplam geliş sayısı (kişi)	Yabancı geceleme sayısı	Yabancı geliş sayısı (kişi)
2015	53.052	266.114	9.726	164.687
2016	58.707	347.834	11.471	191.504
2017	159.405	396.628	61.080	254.941
2018	120.173	372.937	34.463	257.602
2019	120.490	378.222	27.864	251.777
2020	80.998	101.662	3.105	49.426
2021	111.652	202.740	15.263	143.605

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr>

Tablo 3: Iğdır İline Ait İhracat Verileri

Toplam ihracat (bin \$)	Iğdır
2013	140.707
2014	123.497
2015	132.433
2016	97.566
2017	106.302
2018	91.360
2019	73.329
2020	86.224
2021	93.134
2022	106.871

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr>

Tablo 3’te yer alan ihracat verilerine göre turist girişlerine aksine sürekli bir düşüş görülmektedir.

3. İĞDIR İLİNİN TURİZM KAYNAKLARININ ANALİZİ

3.1. Ağrı Dağı

İğdir ili turizm değerleri arasında; dağlar, su kaynakları (sulak alanlar) ve kuş gözlem istasyonu, tuz mağaraları yer almaktadır. Ağrı Dağı, bu turizm değerleri arasında en büyük potansiyele sahiptir. Aynı zamanda Türkiye'nin önemli Milli Parklarından birisi olan Ağrı Dağı, 5137 metre ile Türkiye'nin en yüksek dağıdır (Şekil 2).

Ağrı Dağı, çevresi 128 km, yüzölçümü 1188 km² kadar olan geniş bir taban üstünde yükselen, volknik kökenli bir kütledir. Aslında, tek bir kütle değil, Büyük Ağrı (5137 m) ve Küçük Ağrı (3896 m) adı verilen iki koni biçimindedir. Bu iki kütle birbirlerinden, yükseltisi 2700 m'yi bulan "Serdar-bulak Geçidi" adlı boyun noktasıyla ayrılır (Şimşek ve Alim, 2009:7).

Ağrı Dağı heybetli görünümünün yanı sıra doğa sporları, dağcılık, yamaç paraşütü, flora fauna gözlemciliği, dini turizm, kış turizmi, dağ bisikleti, eko turizm gibi pek çok turizm türünün yapılabileceği bir potansiyele sahiptir. Ayrıca, Nuh Tufanı ile ilgili pek çok kaynak Ağrı Dağı'nı işaret etmektedir. Hz Nuh İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik din mensupları için kutsaldır. Bu nedenle Ağrı Dağı dini turizm potansiyeli de olan kutsal bir dağdır (Bayat, 2018:41-43).

Şekil 2: İlkbahar Mevsiminde Ağrı Dağı
(Kaynak: Demirel (2015) <https://www.atlasdergisi.com>)

Yüzyıllar boyunca erişilmez diye tanımlanan, hakkında efsaneler anlatılan, halk edebiyatı ürünleri ve dini kaynaklarda yerini alan Ağrı Dağı, pek çok gezgin ve araştırmacının dikkatlerini çekmiş ve doruğuna ulaşılması hayaliyle, bir çok tırmanışlar yapılarak, keşfedilmeye çalışılmıştır. İlk tırmanış (29 Ekim 1829), Alman jeolog Prof. Frederic von Parrot ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Onu, Rus jeolog Antonomorf ve ekibinin tırmanışları (1834 ve 1843 yılları) izlemiştir. Yine Alman jeologlar Wagner ve Abich (1845) ile Monteith ve Stuart (1856), jeolog A. Oswald (1889) ve Fransız jeolog M. Blumenthal (1955), bu dağa tırmanmış başlıca batılı araştırmacılarıdır (Doğanay, 2011:173).

5137 m'yi bulan yüksekliğiyle çevreye egemen olan Ağrı Dağı'nın doğal yapısının, yöre uygarlıkları üzerine çok yönlü etkisi olmuştur. Bu etki, bölgenin ekonomik yapısına, sanata ve dine de yansımıştır. Dağın eteklerindeki lav ve tüf tabakalarıyla örtülü kesiminde, yer yer tarih öncesi dönem insanın taş araç-gereç yapımında kullandığı obsidiyen taşlarına rastlanır. Dağın 1500-3500 m'ler arasındaki yükselti kuşağında geniş otlakların bulunması, yörede yaylacılığın gelişmesi için çok uygun bir doğal ortam oluşturmuştur. Bu nedenle, yörede yaylacılık çok eski devirlerden beri önemini koruyan bir faaliyettir (Şimşek ve Alim, 2009:10).

Şekil 3: Ağrı Dağı ve Sulak Alanlar

(Kaynak: <https://igdir.goturkiye.com/tr/>)

17 Kasım 2004 tarih ve 25643 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak Milli Park ilan edilen Ağrı Dağı Milli Parkı Büyük ve Küçük Ağrı Dağları, Meteor Çukuru ve Nuh'un gemisinin kalıntıları olduğu iddia edilen alanlar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Ağrı ve Iğdır illeri sınırları içerisinde kalan

Milli Parkın toplam alanı 87. 380 ha'dır (Fotoğraf 5). Ağrı Dağı Milli Parkı'nın alt yapı çalışmaları tamamlanarak büyük bir tanıtımla ekoturizm merkezi haline getirilmesi hedeflenmektedir. Ağrı ve Iğdır ili sınırları içerisinde yer alan Ağrı Dağı Milli Parkı'na Doğubayazıt – Gürbulak devlet karayolu ve Iğdır İli Nahcivan sınır kapısı arasındaki devlet karayolu ile ulaşılabilir (Kaya, 2016:223).

3.2. Çiçeklerle Bezeli Çayırlar

Iğdır'da bulunan vadiler, çayırlıklara yaylalar turizm potansiyelinin en önemli elemanları arasındadır. Şekil 4'te Üçkaya Vadisi görseli yer almaktadır.

Şekil 4: Üçkaya Vadisi

(Kaynak: <https://igdir.goturkiye.com/tr>)

3.3. Verimli Toprakların Kenti

Iğdır Ovası iklim özellikleriyle olmasa da toprak ve sulama koşullarıyla Çukurova'ya benzer. Bu nedenle bitki deseni açısından çeşitlilik arzeder. Geçmiş dönemlerde İpekböcekçiliği ve pirinç tarımının yapıldığı Iğdır Ovasında çeşitli tahıllar, yem bitkileri, sanayi bitkileri, yumrulu bitkiler ve meyve yetişir. Hatta bunlardan Iğdır Kayısı ve Üzümü gibi bazıları coğrafi işaret almıştır (Güner, 1993; Şimşek, 2020; Aydın ve Bayat, 2021) (Şekil 5).

2.1. Iğdır'ın Endemik Bitki Örtüsü ve Kuşları

Araştırmacılar Iğdır il sınırlarında yaklaşık 1800 bitki çeşidinin bulunduğunu tahmin etmektedirler. Bu bitki örtüsü içerisinde yaklaşık 60 endemik bitki türü bulunmaktadır. Ayrıca, Iğdır'da 305 kuş türü bulunmakla birlikte, Türkiye'nin kuş türlerinin yüzde 65'ini oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu durum Iğdır'ı Türkiye'de kuşlar için en önemli yaşam ve kuş gözlemciliği alanı haline getiriyor (<https://www.atlasdergisi.com>; Çelik vd., 2021: 42).

2.2. Iğdır'ın Kültür Zenginliği

Birçok medeniyete tanıklık etmiş olan Iğdır ilinde halı, kilim, çorap ve oya örücülüğü gibi el sanatları yaşatılmaya çalışılmaktadır. Iğdır'ın kültür zenginliği mutfak kültürüne de yansımıştır (<https://www.atlasdergisi.com>).

Şekil 5: Iğdır Şalağı Kaysısı

(Kaynak: <http://www.igdirhaber.com/>)

3.4. Iğdır İline Ait Önerilen Keşif Rotası

Birinci Gün: Tuzluca Mağaraları-Aşağıaktaş Kaya Mezarı, Göктаş Kaya Mezarı-Uğruca Vadisi. Köy ve yayla yaşamı deneyimlemeyi önceliklendirmektedir. Bu rotada yer alan mağaraların Astım hastalığına iyi geldiği bilinmektedir.

İkinci Gün: Üçkaya-Ünlendi-Karacaören-Kandilli-Ünlendi-Hamurkesen-Aliköse-İnce-Kamışlı. Iğdır vadileri ve yaylalarında en iyi doğa fotoğrafı çekme fırsatı bulunmaktadır.

Üçüncü Gün: Abbasgöl-Balık Gölü Yürüyüşü. Doğa ile baş başa ve Balık Gölü çevresinde yürüyüş imkânı bulunmaktadır.

Dördüncü Gün: Harmandöven Kervansarayı-Asma Kaya Yerleşimi-Zor Su Kanalı-Kul Yusuf Kümbeti. Selçuklu ve Urartu eserleri arasında geçmişe doğru bir yolculuk yapmak mümkündür.

Beşinci Gün: Karasu Sazlıkları-Kolikent Kümbeti-Aralık-Dilucu Sınır Kapısı. Kuş gözlemciliği, güneşin ilk doğduğu Dilucu sınır kapısı, Büyük ve Küçük Ağrı dağlarının birlikte en güzel fotoğrafları çekilebilmektedir (Çelik vd., 2021: 42)

3.5. Iğdır'da Ziyaret Edilecek Yerler ve Yapmadan Dönme

Karakale (Sürmeli) Kalesi

Karakoyunlu Koç Başlı Açık Hava Müzesi

Tekelti Dağı

Iğdır (Korhan) Kalesi

Korhan Meteor Çukuru

Harmandöven Ejder Kervansarayı

Patlıcan Reçeli'ni tat

Üçkaya Gölü ve Üçkaya Vadisi

Karasu'da doğayı dinle

Pamuk tarlalarını izle (<https://igdir.goturkiye.com>; <https://igdir.ktb.gov.tr>).

3.6. Iğdır'a Ait En Önemli Yemekler

Iğdır, tarım ve hayvancılık açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Iğdır Ovası'nın toprak verimliliği de yüksektir. İlin güney ve güney doğusunda yer alan Ağrı Dağı, içerdiği flora ve faunasıyla ve iklime olan etkisiyle mutfak çeşitliliğine olumlu etki yapmıştır (Bayat, 2018). İlde bitkisel üretim genellikle ovalık alanda yapılırken, hayvancılık ise ilin güneyindeki dağlık kesimde yoğunlaşmıştır (Aydın, 2022;). Iğdır'ın üç ülkeye sınırı olması, komşu ülkelerle olan turizm ilişkisini güçlendirmektedir (Karabulut ve Shahinpour, 2016). Iğdır'ın jeopolitik öneminin yanı sıra iklim, su, toprak ve ulaşım avantajları, bulunduğu bölgede önemini daha da arttırmıştır. Bu nedenle de Iğdır, tarih boyunca çeşitli toplumların ilgisini çekmiştir. Karasal iklimin hâkim olduğu bölgenin bitki örtüsü bozkırdır. Doğu Anadolu'nun diğer illerine göre farklı iklim özelliklerine sahiptir. Sanayi ve turizmin çok

fazla gelişme gösteremediği yörede başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Uzun ve sıcak geçen yazlara sahip olması ve böylece vejetasyon devresinin uzun sürmesi nedeniyle yörede çeşitli sebze, meyve ve ot türü yetişmektedir (Bayat, 2010).

Yöreye gelen çeşitli kabileler, ekonomik ve kültürel gelişmelerine paralel olarak üretim faaliyetlerini de geliştirmişlerdir. Iğdır, Anadolu ile Kafkasya'yı birbirine bağlayan ve farklı kültürlerle yakın ilişki içinde olan bir konumda olduğundan mutfak kültürü ve çeşitliliği oldukça gelişmiştir (<https://www.igdirturk.org.tr/>). Turizmin önemli bir parçası olan yiyecek içecek deneyimlerinin en önemli unsurlarından biri de yöresel mutfaktır. "Yöresel mutfak kavramı; yöreye özgü olan ürünler ile yöresel adetlerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan, yöre halkı tarafından kendine özgü usullerle pişirilerek sunulan ve dini ya da milli duygularla tasarlanan yiyecek ve içeceklerin tamamı olarak" tanımlanabilir (Şengül ve Türkay, 2015:600, Bayat, 2020:2642). Iğdır ilinin en önemli yiyecekleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Iğdır'a Ait En Önemli Yemekler

Çorbalar	Etli Yemekler	Sakatatlar	Pilavlar	Tatlılar
Qatığaşı, Kelecoş, Ayranaşı, Hörre, Süt Hörresi, Sabahaşı, Helise, Perzana	Taş Köfte, Tavuk Şorva, Tandır Şiş, Ekşili, Etli Sarma	İşkembe Kavurma, Cızdık, Paça	Ekşili Pilav, Kuru Üzümlü Pilav, Keklik, Etli Lepeli Pilav, Sütlü Pilav	Fetir, Kuymak, Omaç, Helvası, Kavut, Kaysafa
Erişteler	Ekmekler		Bulgur Yemekleri	Yabani Bitkiler
Tereyağlı Erişte	Tapan		Börülceli Bulgur, Evelikli Bulgur	Cıvır Salmancao Macaşı
Reçeller		Kurubaklagiller	Sebze Yemekleri	
Patlıcan Reçeli		Bozbaş	Yağ Şorvası	

Kaynak: <https://igdir.ktb.gov.tr/TR-55686/receller.html>, Bayat, 2018

3.7. Iğdır'a Ait Coğrafi İşaretli Gıda Ürünleri

Iğdır iline ait 4'ü mahreç işareti ve 2'si de Menşe adı olmak üzere 6 Coğrafi İşaretli ürün bulunmaktadır Bu ürünlerin listesi Tablo 5'te verilmiştir..

Tablo 5: Iğdır İline Ait Coğrafi İşaretli Gıda Ürünleri

Coğrafi İşaret/Geleneksel Ürün Adı	Türü	Durumu
Iğdır Taş Köfte Yemeği	Mahreç İşareti	Tescilli
Iğdır Patlıcan Reçeli	Mahreç İşareti	Tescilli
Iğdır Omaç Aşı Çorbası	Mahreç İşareti	Tescilli
Iğdır Bozbaş Yemeği	Mahreç İşareti	Tescilli
Iğdır Beyaz Üzümlü /Miskalı	Menşe Adı	Tescilli
Iğdır Kayısı	Menşe Adı	Tescilli

Kaynak: (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>; Aydın ve Bayat, 2021)

3.8. Iğdır'a Ait Coğrafi İşaret ile Tescil Edilebilecek Gıda Ürünleri

İklim özellikleri açısından mikro klima şartlara sahip Iğdır ilinde tarımsal potansiyel yüksektir. Bununla beraber geçmişten günümüze farklı kültürlerle ev sahipliği yapması ili kültürel açıdan zenginleştirmiştir. Tüm bu özellikler dikkate alındığında ilde coğrafi işaret alabilecek ürünlerin çok fazla olduğu görülür. İlde coğrafi işaret almaya aday gösterilebilecek başlıca ürünler şunlardır. Şalak Kavunu, Kızıl gül, Al alma, Süper domates, Zibilli pınav, Katlet, Cıvır, Şorva, Katık aşı çorbası, Kelecoş, Süt hörrəsi, Perzana, Salmanca, Evelikli Bulgur, (<https://www.igdiritso.org.tr>).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmacılar destinasyonların rekabet stratejilerini üç boyutta incelemektedirler. Bunlar, maliyet liderliği, farklılaşma ve odaklanmadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Iğdır ilinin kalkınması için turizm endüstrisine odaklanmalıdır. Iğdır'da 305 kuş türü bulunmakla birlikte, Türkiye'nin kuş türlerinin yüzde 65'ine ev sahipliği yapmaktadır. Öncelik verilmesi gereken turizm, eko-turizm çerçevesinde kuş gözlemciliği ve Ağrı Dağına tırmanış gösterilebilir. Çünkü, 2002 yılında ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, 16 yaş üzeri nüfusunun üçte biri 12 ay içinde kuş gözlemciliğine katılmıştır. 1983'ten itibaren, ABD'de kuş gözlemcilerinin sayısı %332 oranında artmıştır. Ayrıca ABD'de kuş gözlemciliği en hızlı gelişen doğa aktivitesi olarak kayda geçmiştir (Şekercioğlu, 2002: 282). Önemli kuş alanlarında, kuş gözlemciliğin pazarını gösteren diğer bir araştırmada örnek vermek gerekirse; Patagonya'da bulunan kuş alanlarındaki su kuşu kolonileri, her yıl 100000'den fazla kişi tarafından ziyaret edilmektedir. 2001 yılında kuş gözlemciliğinin Amerikan ekonomisinde yarattığı toplam gelirin 82,5 milyar dolar olduğu belirtilmektedir (Çakıcı ve Harman, 2006: 162). Ağrı Dağının turizm gelirinine yönelik potansiyeline bir örnek ile vermek gerekir ise; Nepal, Himalaya dağlarında faaliyette bulunmak isteyen 1-7 kişilik gruplardan 25.000-70.000\$ arasında ücret talep etmektedir (Tanrısever ve Kara, 2018: 802). Iğdır'a turizm hareketinin genel olarak Azerbaycan'dan olduğu görülmektedir. Ancak bu

turizm hareketinin dış ticaretine yansımadağı söylenebilir. İğdır bir serhat ilimiz olmasına karşın sağlık turizmi ile ilgili talep yaratamadığı görölmektedir. Diğer bir turizm hareketi ise, İğdır dışında yaşayan yaklaşık 351.732 gurbetçinin iç turizme kazandırılması gerekmektedir. İğdırli gurbetçilerin İğdır iç turizm hareketine katılmaları sayesinde İğdır kültürünün sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak ve ikamet ettikleri illere dönüşte satın alacakları gastronomik hediye ve tüketime yönelik gastronomik gıdalar ile şehrin ekonomisi ve kırsal kalkınmaya destek vermiş olacaklar.

KAYNAKÇA

- Aydın, T., Bayat, G. (2021). Coğrafi İşaret Almış Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmi Açısından Önemi, Hasan Babacan, Sevilay Özer (Ed.), Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Teori İçinde (333-349), Livre De Lyon, Lyon.
- Aydın, T. (2022). Doğu Anadolu Bölgesinin Coğrafi İşaretleri. 2.International Antalya Scientific Research and Innovative Studies Congress, March, 17-21 2022/Antalya, Turkey.
- Aydın, T., Çelik, M. A. (2019). Altitudinal Zone Land Use Changes in Iğdır Plain Using Overlay Analysis Combined with Remote Sensing Methods. *J Remote Sens GIS*, 8(2), 1-7.
- Bayat, G. (2010). Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanması: Iğdır Halkı Üzerine Bir Araştırma (unpublished Master's Thesis), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Bayat, G. (2018). Gastronomi Turizmi Kapsamında Yiyecek İçecek Menülerinde Yöresel Mutfağın Kullanımı: Iğdır İli Örneği. *Turansam Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 757-762.
- Bayat, G. (2018). Ağrı Dağı'nın Kırsal Turizm Potansiyeli ve Iğdır Halkı'nın Ağrı Dağı ile İlgili Algıları. *Turansam Stratejik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 10, sayı 2, Yaz:40-48.
- Bayat, G., İşlek, E. (2019). Türk Mutfağı Kapsamında Yöresel Mutfağın Yöre Halkı Tarafından Tanınma Durumunun Tespit Edilmesi: Iğdır İli Örneği. *Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi*. UTKM Özel Sayı, 589- 594.
- Bayat, G. (2020). Kars'ın Yerel Yemekleri ve Yerel Ürünlerin Kars'taki Yiyecek İçecek İşletmelerinde Kullanımının Sürdürülebilir Gıda Kapsamında Değerlendirilmesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2640-2654.
- Buyruk H., (2006), Tarihi ve Kültürel Varlıkla Iğdır, Iğdır Belediyesi Kültür Yayınları, (2), Iğdır.
- Çakıcı, A. C. ve Harman, S. (2006). Kuş Gözlemciliğinin Önemi: Türkiye'de Kuş Gözlemcilerinin Profili. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Güz: 161-168.
- Ceylan, A., Özgül, O., Günaşdı, Y., Erdoğan, S. (2015). Doğu Anadolu Araştırmaları: Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008-2014). Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, E., Durmuş, A. ve Türkoğlu, M. (2021). Iğdır İli ve Yakın Çevresinin Ornitoturizm Perspektifinde Değerlendirilmesi, *Journal of Academic Tourism Studies*, 2(1): 32-44.

- Demirel, E. (2015). Iğdır, Zirvelerin Toprakları. <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/gezi/zirvelerin-topraklari-igdir.html> Erişim tarihi: 10 Şubat 2022.
- Deniz, A. Ş. Tuysuz, C., Yardimciel, A. (2015). "Orta Aras Havzası'nda Tarihi Yollar: Bölgedeki Kültürel Ve Ekonomik Etkileşimler". Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9:225-234.
- Doğanay, H. (2011). Ağrı Dağı ve Turistik Önemi, Doğu Coğrafya Dergisi, 8 (9), 169-179.
- Güner, İ. (1993). İlimiz Iğdır, Milli Eğitimi Koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları, Yayın No:1, Iğdır.
- Güner, İ. (1995). Iğdır Ovası ve Çevresinde Yaylacılık. Doğu Coğrafya Dergisi, 1(1).
- Honigmann, E., (1970). Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Ter. Fikret İşiltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
<https://igdir.csb.gov.tr/ulasim-i-1142>
- <https://igdir.goturkiye.com/tr/igdirda-yapmadan-donme>;
- Iğdır Go Türkiye <https://igdir.goturkiye.com/tr/igdir-goturkiye> Erişim tarihi: 27 Kasım 2022
- Iğdır İli Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). <https://igdir.csb.gov.tr/ulasim-i-1142> Erişim tarihi: 27 Kasım 2022
- Iğdır Kayısısında Rekor Üretim Bekleniyor: <http://www.igdirhaber.com/guncel-haberler/igdir-kayisisinda-rekor-uretim-bekleniyor/> Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- Iğdır Rotaları: <https://igdir.goturkiye.com/tr/igdir-rotalari>
- Iğdır'da Gezilecek Yerler <https://igdir.ktb.gov.tr/TR-55718/gezilecek-yerler.html>
- Iğdır'dan Yapmadan Dönme <https://igdir.goturkiye.com/tr/igdirda-yapmadan-donme>
- Iğdır'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları. T.C. Serhat Kalkınma Ajansı Iğdır Yatırım Destek Ofisi (Editör: Dr. Hüseyin TUTAR). <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/igdirin-sosyo-ekonomik-durumu.pdf> Erişim tarihi: 01 Şubat 2022.
- Kaya, F. (2016). Ağrı Dağı'nın Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu, Marmara Coğrafya Dergisi, 0(34), 217-229.
- Kaya, F. (2015). Iğdır İli'nin İdari Coğrafya Analizi. Journal of International Social Research, 8(41), 703-716.
- Kırzioğlu, M.F. (1953). Kars Tarihi (I. Cilt), Işık Matbaası, İstanbul.

- Kırzioğlu, M.F., (1998), Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590), TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Kırzioğlu, M.F. (1982). Ani Şehri Tarihi, Sarı Matbaası, Ankara.
- Kızıltoprak, Ö. (2020). Gelir Dağılımı Eşitsizlikleriyle Mücadelede Vergilerin Rolü. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 331-340.
- Sümer, F. (1980). Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları (İlavelerle 3. Baskı) Elif Ofset, İstanbul
- Sümer, F. (1984). Karakoyunlular, (1, Cilt, 2. Baskı), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VII. Dizi, Ankara.
- Şekercioğlu, H. Ç. (2002). Impacts of birdwatching on human and avian communities. *Environmental Conservation* 29:282-289.
- Şıktaş, O., Künu, S. (2021). Iğdır İli Sağlık Turizmi Üzerine Bir Araştırma, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (114), 29-52.
- Şimşek, O. ve Alim, M. (2009). Iğdır İli'nin Turizm Potansiyeli. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 1-26.
- Şimşek, O. (2018). Iğdır İlinin Nüfus Özellikleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(14), 180-210.
- Şimşek, O. (2020). Tuzluca İlçesi, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Şengül, S., ve Türkay, O. (2015), Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği sorunlar ve çözüm önerileri. Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 599- 606.
- T. C. Serhat Kalkınma Ajans Teknik Destek Programı (2021) Iğdır Coğrafi İşaret Stratejisi Araştırması Projesi. <https://www.igdirso.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/igdir-ci-rapor-19.03.2021.pdf> Erişim tarihi: 28 Kasım 2022
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). Turizm İstatistikleri. Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-232959/arastirma-ve-raporlar.html>. Erişim tarihi: 11 Şubat 2022.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Iğdır Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü <https://igdir.ktb.gov.tr/TR-55677/yemekleri.html>. Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Iğdır Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü <https://igdir.ktb.gov.tr/TR-55718/gezilecek-yerler.html>. Erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan sağlık tesisleri. <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-25360/yetkili-saglik-tesisleri-ve-araci-kuruluslar.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan aracı kuruluşlar. <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-25360/yetkili-saglik-tesisleri-ve-araci-kuruluslar.html>

- Tanrısever, C. ve Kara, C. (2018). Dağcılık Faaliyetlerinin Turizm Ekonomisine Kazandırılması. *III. Uluslararası Al- Farabi Sosyal Bilimler Kongresi*. 9-11 Kasım 2018. 80-806.
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2022). Coğrafi İşaretler. <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani> Erişim tarihi: 28 Kasım 2022
- Türkiye İstatistik Kurumu 2020 Yılı Verileri. <https://cip.tuik.gov.tr/#> Erişim tarihi: 11 Şubat 2022.
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 11 Şubat 2022.
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uzunçarşılı, İ., H. (1984). Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VIII Dizi, Ankara.
- Yardımcıel, A. (2014). Orta Aras Havzası'nın Tarihi Ve Kültürel Zenginliği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1 (14) , 121-128 . DOI: 10.9775/kausbed.2014.017
- Yardımcıel, A. (2022). Eski Çağda Iğdır Ovası, T. Aydın (Ed.) içinde Doğal ve Beşeri Bilimler Açısından Iğdır-I (s.6-27). Astana Yayınları.
- Yılmaztürk, A. ve T. Güler, (2017). "Sosyal Devlet Anlayışının Yerel Karşılığı Sosyal Belediyecilik ve Temel Sorunları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 6 (1), 2-23.

